

# Åter till Ålborg

## En struktureringsteoretisk tolkning av Flyvbjergs studie

Jarre Parkatti

**Flyvbjergs Ålborgsstudie har bidragit till förskjutningen från kommunikativ planeringsteori mot poststrukturalism. Den har ändå teoretiska brister, såsom ett inkoherent bruk av Foucault och en förenklad syn på natur- kontra samhällsvetenskap, som bara delvis utretts och därmed alltjämt kan påverka forskningen. I stället för att söka korrigera defekterna avses här, utan att ogiltigförklara studiens empiriska innehåll, koherens skapas genom att ersätta dess teoretiska grundval med en struktureringsteoretisk, vilket även kan betraktas som teoretiskt fruktbart. I motsats till ett konsekvent foucaultskt perspektiv kan tillgången ta planeringsexpertisen på allvar, liksom Flyvbjerg de facto gör.**

*Nyckelord: planeringsteori, stadsplanering, makt/kunskap, struktureringsteori*

### Inledning<sup>1</sup>

Trettio år efter utgivningen av Bent Flyvbjergs inflytelserika Ålborgsstudie (den engelska versionen utkom 1998), där han skärskådar hur allt gick fel i ett centrumförnyelseprojekt, framstår den fortfarande som en auktoritativ poststrukturalistisk influens för planeringsforskningen.<sup>1</sup> Problemet är att poststrukturalismen åtminstone inte omedelbart tjänar ett av planeringsteoriens viktigaste syften, nämligen att vägleda planeringen (jfr Faludi & van der Valk 2001, s. 276). Därav behovet att återvända till den ålborgska källan (med utgångspunkt i studiens mer omfattande danska originalutgåva) för att rekonstruera dess bakgrundsteori i en form som medger olika planeringsteoretiska forskningsintressen. Ytterligare tarvar Flyvbjergs otillräckligt uppmärksammade dualistiska aktörs- och handlingsbegrepp samt förlegat tudelade vetenskapsuppfattning en kommentar.

<sup>1</sup> Författaren önskar tacka tre anonyma granskare för deras insiktsfulla kritik, som här dessvärre endast bristfälligt kunnat beaktas.

Genom sitt metodologiska etos och starka empiriska grepp torde Flyvbjerg ha stärkt forskarsamfundets medvetenhet om vikten av att fokusera på planeringens konkreta processer och utfall snarare än på intentioner eller idealiserade överväganden om proceduren. Men medan den empiriska delen av Flyvbjergs undersökning allmänt lovprisats, har hans teoretiska tolkningar, som utgår från en machiavellisk-nietzscheansk-foucaultsk tradition<sup>2</sup>, stött på motstånd på grund av deras motsägelsefullhet (t.ex. Peattie, 2001). Dessa gäller såväl förhållandet mellan hans empiriska och teoretiska studie som nyckelbegreppen rationalitet och makt. Insikten om problemen med foucaultsk planeringsteori i sig har i föreliggande fall vunnits genom att gå den långa vägen, då min egen forskning i Helsingfors stadsplanering inletts inom ramen för forskningsprojektet Makt/kunskap i stadsutvecklingen (Lapintie, 2010), som avsåg att konsekventare än Flyvbjerg följa Foucault.

En paradox i Ålborgsstudien är att den poststrukturalistiska vändning som dess makt- och rationalitetsanknutna slutsatser bidragit till sätter käppar i hjulen för en sådan slagkraftig men konstruktiv stadsplaneringskritik som studiens innehållsliga del presenterar. Bakgrundsfilosofin utesluter nämligen, liksom Oren Yiftachel (2001) påpekar, och i konflikt med Faludis och van der Valks syn, försök att "förbättra" planeringen. Fastän Flyvbjerg inte formellt tar planeringens parti, framträder ändå planerarnas försök att utveckla stadsmiljön som närmare allmänintresset än den vinstmaximering som styrde köpmännen som motarbetade planerna. Just sådana common sense-tolkningar ter sig ändå problematiska ur det rekommenderade distanserade perspektivet. Lika svårt är det att med Foucault som rättesnöre undersöka hinder för Helsingfors uppenbart starkare stadsplanering att uppnå en ekologiskt hållbar eller socialt fungerande stadsmiljö utan att ta omvägen via ett slags arkeologisk-genealogisk grundforskning, som förhåller sig neutralt beskrivande till olika aktörers mål och medel för att sedan kunna tolka deras makt/kunskapsrelaterade effekter.

Mer allmänt är det problematiskt om samhällsvetenskapliga pseudoparadigm (i avsaknad av samhällsvetenskaplig normalvetenskap och därmed egentliga paradigm i Kuhns mening) i stället för att samexistera avlöser varandra som intellektuella trender, eftersom olika forskningstillgångar svarar på skilda frågor. Godtycket kan minskas genom att gå till källorna, utreda deras konsistens och lyfta fram vilka forskningsintressen de principiellt tjänar. Fastän posttänkandet (Foucault/poststrukturalism/postmodernism)<sup>3</sup> inte är enhetligt och Foucaults egen idéutveckling varit vindlande – även efter hans tematisering av maktproblemet (t.ex. Foucault, 1975, 1976, 1982, 1994a [1979]; Larsson, 2005) –, består dess skepticism gentemot förmodade kollektiva målsättningar och expertkunskap. Ålborgsstudien är i alla fall betydelsefull dels som mönsterexempel på

forskning som tar planeringen på allvar och gagnar den åtminstone delvis på dess egna villkor, dels som ett frö till en negativ inställning till detta företag.

Utifrån den uppskisserade problematiken är det av visst filosofiskt och metodologiskt intresse hur en undersöknings bakgrundsteori påverkar dess genomförande. Utgör de teoretiska kategorierna från ontologi över epistemologi och metodologi till metoder en strikt hierarki, så ställningstaganden på högre nivåer styr avgöranden på lägre? Naturvetenskap har bedrivits utan att följa det mönster som exempelvis Wienkretsens eller Poppers rekonstruktion av vetenskapsutövandet föreskrivit. Den mer "filosofberoende" samhällsvetenskapen har däremot påverkats starkare av överordnade normer, såsom att efterlikna de kvantitativa och formaliserade metoder och uppställandet av lagar som utmärker (idealbilden av) naturvetenskapen. Beträffande planeringsforskningen är det i princip inte likgiltigt för vilka frågor som kan ställas och hurdana resultat som kan erhållas om forskningen exempelvis bygger på kommunikativ handlingsteori eller poststrukturalism. Ändå kan etablerade metoder framstå som ett fundament för vetenskapsutövningen genom att framvaska relativt teorioberoende fakta. Denna omvända hierarki i förhållande till den filosofisk-teoretiska "överbyggnaden" torde kunna generaliseras till olika nivåer, vilket möjliggör en teoretisk rekonstruktion av Ålborgsstudien.

Ingredienser till ett teoretiskt alternativ finns i Flyvbjergs egen teoridiskussion. De samtida samhällsteoretiker han ger mest utrymme, nämligen Foucault, Habermas, Bourdieu och Giddens, har av Per Månson (1987/2010) betecknats som "de fyra stora". Av dessa verkar Giddens vara den Flyvbjerg (jfr 1991a, ss. 78–79) har minst till övers för. Jag vill ändå föreslå just en struktureringsteoretisk tolkning av Ålborgsstudien, som empiridelen synes förenlig med, fastän hans oklara teoretiserande medför olika tolkningsmöjligheter.<sup>4</sup> En sådan läsning gör den mer rättvisa än försök att göra den förenlig med Foucault, vilket skulle kräva innehållsliga förändringar. I *The Constitution of Society* beskriver Giddens några mönsterexempel på struktureringsteoretisk forskning med varierande teoretisk förankring. Christopher Bryant (1992, s. 142) har således noterat att man enligt Giddens tycks kunna vara struktureringsteoretiker utan att veta om det. Det kan man säga att Flyvbjerg är: efter att hans teoretiska påståenden modifierats torde studien platsa i raden av exempel på struktureringsteoretiskt mönstergilla undersökningar.

En struktureringsteoretisk tolkning kan försvaras med Giddens dialogiska och syntetiserande grepp (Parkatti, 2007), som också vägleder min forskning i Helsingfors stadsplanering, där foucaultska makt/kunskapsmekanismer faktiskt förefaller begripliggöra planeringens dolda aspekter bättre än i fallet Ålborg. Struktureringstänkandet kan också korrigera Flyvbjergs dualistiska aktörs-/

handlings- och vetenskapsuppfattning. Som relativt oberoende av specifik teori- eller samhällsutveckling, bevarar detta "filosofiskt känsliga" allmänsamhällsteoretiska tänkande, samtida med det studerade stadsplaneringsprojektet, sin aktualitet. Det väsentliga är vilka problemställningar som möjliggörs eller osynliggörs av tillgängliga teoretiska huvudalternativ.

Inledningsvis följer ytterligare en uppsummering av Ålborgsprojektet, som var ett centrumförnyelseprojekt från slutet av 1970-talet till mitten av 1980-talet. Det representerade en spjutspetsplan i en stad med avant garde-status inom stadsplaneringen i en tid präglad av omorientering från bilvänlig till miljövänlig planering. Influenser från stora världen och Göteborg beredde jordmånen för projektet medan startskottet var ett beslut av byrådet (sv. stadsfullmäktige) att avstå från ett gatugenombrott som hotade ett innerstadsområde. I stället gavs tekniska förvaltningen i uppdrag att utarbeta skonsammare planer för stadsförnyelse och trafik. Det väsentliga innehållet i planen var etablering av en bussterminal i stadskärnan, en zonindelning av privatbilstrafiken med tillhörande parkeringsarrangemang samt nya cykelvägar och gågatuavsnitt. Dessutom ingick innerstadsförnyelse och en plan för markanvändning.

En första ödesdiger händelse i projektförloppet är att dess styrgrupp strax avstår från att åta sig hela uppdraget för att i stället fokusera på bussterminalen och trafikplanering. Även inom dessa kärnområden blir berättelsen till en lång rad nedtrappade ambitioner, delvis internt initierade, då tekniska förvaltningens rådmand (sv. biträdande stadsdirektör, kommunalråd) och chefer får betänkligheter. Detta begripliggörs av att Ålborgsprojektet är radikalt, då man ännu för några få år sedan starkt prioriterat biltrafiken och näringslivets tidigare gjort kraftfullt motstånd mot ingrepp mot privatbilism. Vad gäller projektets interna logik fäster Flyvbjerg uppmärksamhet vid att planeringen av projektets grundbult, bussterminalen, i sin irrationalitet beträffande placering och storlek utgör en anomali, då tjänstemännen för övrigt verkar följa tidens bästa planeringspraktiker.

Projektmotståndet härrör särskilt från det ålborgska näringslivets representant Handelsstandsforeningen, lokaltidningen Aalborgs Stiftstidende och polisen. Omvänt stöder cyklistförbundet, en kvartersförening och Socialistisk Folkeparti projektet. Motståndarna är förvissade om bilande utsocknes kunders ekonomiska betydelse, som Handelsstandsforeningen med en hemvävd enkät och senare konsultundersökning i stadens regi försöker belägga – med dålig framgång. Vad gäller tjänstemännen, för vilka trafiksäkerhet och miljö kvalitet är centrala planeringsvillkor, befäster vederläggandet av denna fördom deras övertygelse att biltrafiken måste begränsas, medan de näringsdrivande, med

ensidig fokus på sina affärer, lyckas prestera en tolkning som tillåter dem ”få i både pose og sæk”.

Förutom av dessa tilldragelser och aktörer präglas historien bland annat av att regionala och statliga myndigheter (som ibland har egna intressen i saken) involveras för att fastställa planens miljöeffekter, Foreningen af byplanlæggere prisbelönar planen och Danmarks största företagskonglomerat aktiveras för att stöda de lokala köpmännen. Fastän Ålborg-projektets sorgliga öde verkar beseglat nästan från början, förblir skildringen medryckande i och med de överraskande vändningarna och kontingensen som präglar projektet och aktörrelationerna trots att handlingens strukturella villkor konsekvent betonas.

## Begreppsliga problem med makt och rationalitet

Det överordnade temat för Flyvbjergs studie är relationen mellan rationalitet och makt, som han förankrar i en diskussion som går tillbaka till antiken. Han uppfattar att den blivit allt viktigare i vår moderna epok, och hänvisar till tänkare som Weber, Habermas och Foucault. Flyvbjerg vill i varje fall, liksom den sistnämnde, angripa problematiken konkret empiriskt. För att relatera rationalitet och makt till varandra i planläggning och politik urskiljer han en idealistisk och en realistisk dimension: idé kontra verklighet, plan kontra implementering, formalpolitik kontra realpolitik och formalrationalitet kontra realrationalitet. Han hävdar att forskningen alltför ofta blåögt tagit de första leden i de motställda aspekterna av planeringen för givna, vilka står för det han kallar ”den uvirkelige virkelighed”, och därför missat vad som rent faktiskt försiggår. (Flyvbjerg, 1991a, ss. 17–19) Fastän man kan fråga sig hur rättvisande det är mot kommunikativ teori att låta förstå att den är blåögd angående planeringens maktrelaterade premisser (jfr Forester, 1989) är det svårt att klandra Flyvbjergs föresats att koncentrera sig på verkliga skeenden snarare än på avsiktsförklaringar och planeringens formella förfaranden.

Som allmän kritisk anmärkning kan man säga att Flyvbjerg trots sitt självständiga, nitiska och ambitiösa grepp konstigt nog stundom synes göra sig skyldig till något som gränsar till intellektuell lättja, liksom då han alldeles i början av teoridelen av sitt verk beskriver huvudfrågan i studien:

*Dominerer magt rationalitet, eller rationalitet magt? Er rationalitet problemet og magt løsningen? Eller er det omvendt magt, der er problemet, og rationalitet løsningen? Hvad er konsekvenserne af disse spørgsmål for videnskabeligt, etisk og politisk ståsted? Er konsekvensen af en forkastelse af rationalisme eksempelvis relativisme og nihilisme? Eller er det overhovedet rimeligt at stille spørgsmålene på den måde?* (Flyvbjerg, 1991a, s. 17)

En smula reflektion torde räcka till för att besvara den sista frågan nekande, då bägge egenskaper behövs för att uträtta någonting. För att parafrasera Kant, som Flyvbjerg anknyter till, kunde man säga att makt utan rationalitet är blind och rationalitet utan makt är tom. Rationalitet är, liksom makt, ett komplext nyckelbegrepp med kontextuellt varierande betydelser, liksom Flyvbjerg (2001, s. 290) trots allt medger. Om avsikten med en sådan till synes orimlig, i någons tycke kanske rafflande, inledning är att verka som aptitretare, är mitt intryck att den förenklade motsatsställningen mellan makt och rationalitet hänger kvar då han senare undersöker deras inbördes förhållande och möjliggör hans kritiserade gestaltning av problematiken. Denna kritik, i synnerhet den på ett symposium tillägnat Ålborgsstudien (Editorial 2001), uppsummeras i det följande före min egen granskning.

Fastän många skribenter alltså funnit Foucault planeringsteoretiskt fruktbar, har de flesta betraktat Flyvbjergs konkreta problemställning och resultat som hållbarare än hans filosofiska föresatser och utläggningar (t.ex. Eckerberg, 1992; Bengtsson, 1999; Forester, 2001). Medan Faludi och van der Valk (2001, ss. 274–275) förknippar hans ambivalenta förhållande till modernism och upplysning med både kritiska teoretiker och postmodernister och sammanför dem alla under etiketten ”nyrationalism”, antyder Lapintie (2003) och Certomà (2015), som själva förespråkar planeringsforskning inspirerad av Foucault, att Ålborgsstudien inte är foucaultsk. Flera kritiker förundrar sig över att Flyvbjerg inte refererar till relevanta planeringsstudier.

John Forester (2001) presenterar grundläggande kritik som delvis även riktar sig mot Foucaults komplexare makt/kunskapsanalys och övrigt ”post-tänkande”. Flyvbjerg kan sägas åstadkomma en performativ själv motsägelse genom att hävda att rationaliteten generellt är maktförvriden samtidigt som hans egen redogörelse för att vara meningsfull måste undgå detta. Han lyckas inte heller skilja mellan faktisk och påstådd rationalitet, då nyckelbegreppen förblir odifferentierade. Enligt Forester måste teoretikerns yttre förklaringsperspektiv relateras till aktörernas inre perspektiv för att exempelvis kunna avgöra om planeringsrationaliteten tjänar eller motstår etablerad makt, eftersom aktörspektivet bidrar till att definiera handlingarna och handlingskontexten. Beträffande Flyvbjergs rekommendation att fokusera på det partikulära och avstå från att söka regelbundenheter och teoretisera påpekar Forester att vi kan urskilja såväl likheter och mönster som teoretiska sammanhang mellan iakttagelser i fallstudier.

Faludi och van der Valk (2001) kritiserar inte de logiska problemen med rationalitet och makt lika strängt och ingående, utan utgår generösare från andemeningen bakom Flyvbjergs teoridiskussion, som förknippar honom med

Foucault och andra kritiker av deras klassiska rationalism. De påpekar ändå att Flyvbjerg bygger upp en halmdocka, då rationalister inte är naiva idealister, utan ofta behandlat rationalitets- och maktbegreppet nyanserat. Hos Flyvbjerg förblir begreppen otillräckligt specificerade och motsättningen dem emellan problematiskt formulerad. Marris' (2001) redogörelse för kontingensen som präglar rationaliteten i politiska processer fungerar då som en försynt implicit konstruktiv kritik. Även Yiftachel, som förespråkar Flyvbjergs "externa" teoretiska ståndpunkt, kritiserar hans begreppsliga abstraktioner. För Peattie (2001, s. 260) går hans detaljerade fallstudies styrkor förlorade just genom hans ohejdade generaliseringar.

Flyvbjergs svar på Yiftachels och Foresters undran över att han inte citerar viktiga planeringsstudier är att han frånsäger sig rollen av "allvetande berättare och sammanfattare", inte önskar inskränka sig till planeringsteorins avgränsade (och marginella) disciplinära perspektiv, utan uppmuntra till filosofisk reflektion och hålla studien öppen för olika samhällsvetenskaper och tolkningar. Han betraktar det inte heller som fallstudieforskarens uppgift att teoretisera sin forskning eller relatera den till andra studier (Flyvbjerg, 2001, ss. 286–287). Fastän svaret omedelbart kan förefalla acceptabelt, kunde man invända att beaktandet av motsvarande studier och planeringsteoretiska argument inte medför förlust av läsare från andra ämnesområden, utan fungerar som en kvalitetsgaranti dessa kan förvänta sig och som förutsättning för vetenskaplighet och kunskapskumulering. I förhållande till hierarkin av aspekter på forskningen ovan är teorifriheten anmärkningsvärd trots empirins/metodikens relativa självständighet. Å andra sidan uppmuntrar han själv explicit till att fylla dylika luckor (loc.cit.), vilket föreliggande struktureringsteoretiska rekonstruktion syftar till.

Kritikerna synes rätt eniga om att Flyvbjergs behandling av rationalitet-maktfrågan är problematisk. Om han enligt Yiftachel och Forester teoretiserar för litet och enligt Peattie gör det motsatta (Flyvbjerg, 2001, s. 288), tar dessa karakteriseringar inte ut varandra, eftersom kritikerna pekar på olika problem. De föregående önskar att han tog hänsyn till tidigare analyser och argument, medan hans generaliseringar enligt den senare inte ger mening i relation till fallstudien. De logiska problemen i dessa försvinner inte heller genom att avvisa deras status som teori. Lika litet kan begreppsliga svårigheter i hans studie bortförklaras genom att projicera dem på den studerade verkligheten (a.a., s. 290). Flyvbjerg försvarar sig mot Forester, som menar att man inte samtidigt kan hävda att rationaliteten är maktförvanskad och argumentera för detta rationellt, genom att påpeka att snedvridningen sker i högre eller lägre grad. Han hänvisar också till Foucault, som även verkar träffas av kritiken (a.a., ss. 289–290). Problemet är att

Flyvbjergs påståenden rent faktiskt är kategoriska jämfört med Foucaults försiktigare hållning och därmed svårare att tolka som logiskt rimliga (se nedan).

## Samhällsvetenskapens natur

Beträffande samhällsvetenskapens natur och belägenhet vill Flyvbjerg, som här stöder sig på Aristoteles, i stället för en generaliserande epistemisk metodologi utveckla en kontextuell fronetisk tillgång, där den föregående väl beskriver naturvetenskapen, som med rätta söker regelbundenheter, medan den senare lämpar sig för samhällsvetenskapen, som inte bör göra det, på den goda grunden att sådana inte står att finna i den sociala verkligheten.<sup>5</sup> Man bör observera att Flyvbjerg ger ”regel” och ”teori” synnerligen strikta betydelser. Regler som gestaltningar existerar inte för honom. I stället förbehålls termerna (liksom tydligt epistemologi!) naturlagslika regelbundenheter och ”epistemisk vetenskap” (Flyvbjerg, 1991a, s. 23). Han erkänner visserligen att en sådan modell enligt en nutida syn inte nödvändigtvis passar in ens på naturvetenskapen (a.a., s. 42), men betraktar det inte desto mindre som pretentiöst att se andra former av vetenskap som teoretisk.

Samtidigt som Flyvbjerg accepterar Giddens dubbla hermeneutik och därmed hermeneutikens universalitet, riktar han avsaknaden av kuhnska paradigmen och normalvetenskap i samhällsvetenskapen mot samhällsteoretiska pretentioner. I stället för att betona den politiska dimension som står på spel och betrakta makt/kunskapsmekanismer riktade mot samhällsteoretisk samhällskritik som potentiell förklaring till naturvetenskapens högre prestige, verkar Flyvbjerg uteslutande se oförklarade överdrivna pretentioner till efterlikning av naturvetenskapen och till ”grand theory” (som han beskyller bl.a. Giddens för (a.a., ss. 78–80))<sup>6</sup> samt metodologiska missförstånd som orsak till samhällsvetenskapens belägenhet och bristande kunskapsmässiga kumulering. Dikotomin Flyvbjerg bygger upp fyller i alla fall funktionen att sannolikhöja hans syn på samhällsvetenskapen, vilken som kontrast kräver en metodologiskt helt annorlunda naturvetenskap (jfr a.a., s. 43; för en motsatt synpunkt, se Bhaskar, 1979).

Medan en ontologisk utgångspunkt inte kommer ifråga för Foucault, vars historiska undersökningar vittnar om stora skift i vår grundläggande verklighetsuppfattning, är ett sådant perspektiv utifrån Giddens synsätt nödvändigt för att i grunden förstå skillnader och likheter mellan natur- och samhällsvetenskap. För att angripa problemet ur kritisk-realistisk synvinkel, begränsas även inom naturvetenskapen möjligheten till generaliseringar då forskningen inriktas på öppna system. Inom samhällsvetenskapen förekommer knappast alls slutna system. Flyvbjergs stränga definition av sociala regelbundenheter försvårar förståelsen av sådana fenomen inom såväl natur- som samhällsvetenskap



som kan förutsägas relativt pålitligt utan att vara mekaniskt producerade eller präglas av strikt invarians.

Förutom av alla komplexitetsskapande faktorer som kännetecknar naturvetenskaperna kompliceras samhällsvetenskaperna ytterligare ontologiskt av att undersökningsobjektet inkluderar mänskliga aktörer, det vill säga subjekt med egen vilja och agentkausalitet. Därför poängterar Giddens att sociala regelbundenheter och eventuella samhällsvetenskapliga lagar är bundna av villkor som beror av aktörernas kunskap och avsikter. Den i komplexitetsavseende avgörande följden av detta förhållande är att samhällsvetenskapliga resultat inte bara förändrar sitt forskningsobjekt till dess faktiska konstellationer, liksom naturvetenskapen kan göra då man lär sig spränga berg eller manipulera gener, utan till dess konstitution. I det föregående fallet ändras inte naturlagarna. I det senare kan tillkännagivandet av forskningsresultat förändra själva de konstituerande regelbundenheterna i den sociala verkligheten.

Redogörelsen för samhällsvetenskapens belägenhet väcker också frågan hur man skall tolka den eventuella bristen på kumulerande kunskap inte bara internt i den filosofberoende samhällsvetenskapen utan i själva den vetenskapsteoretiska diskussionen. Flyvbjerg exemplariskt för, medveten om samhällsvetenskapens filosofiahängighet. Vilka ståndpunkter är alltså rimliga inom det omstridda samhällsvetenskapliga fältet? Var står vetenskapssamfundet – oberoende av eventuella otillräckligt filosofiska eller irrlärliga enskilda vetenskapare?<sup>27</sup> Om det "epistemiska" ideal Flyvbjerg kritiserar i verkligheten inte kan tas på allvar, torde det de facto kunna betraktas som en halmdocka (jfr Adcock, 2009, s. 99); som ett (utan tvivel oavsett) skenargument som underlättar introduktionen av hans egen åskådning, då läsaren förleds att i första hand kontrastera hans syn mot ett uppdiktat orimligt alternativ.

Flyvbjergs påstående om lagbundenhet kontra kontext som den avgörande skillnaden mellan natur- och samhällsvetenskap är svår att acceptera redan för att han själv erkänner att uppdelningen inte är vattentät. Ur struktureringsteoretisk synvinkel är det trots allt lika svårt att godta tanken om ett naturvetenskapligt ideal för samhällsvetenskapen (jfr Manicas, 1987, kap. 12). Giddens (1976, s. 13) har koncist tillbakavisat denna möjlighet långt innan Flyvbjergs utläggning: "Those who still wait for a Newton [of the social sciences] are not only waiting for a train that will not arrive, they are in the wrong station altogether". Det finns definitivt en skillnad mellan natur- och samhällsvetenskaper. Men Flyvbjerg kan sägas gå i spegelbilden av den fälla han påstår att Giddens går i då han utgående från vissa likheter förment nedtonar skillnaderna dem emellan.

Flyvbjergs strikt tudelade syn på natur- och samhällsvetenskap har sitt ursprung i bröderna Dreyfus (Dreyfus & Dreyfus, 1986) arbete riktat mot en atomistisk

uppfattning av hur mänskligt tänkande fungerar, som de åter kopplar till en platonisk-rationalistisk tradition i den västerländska filosofin. Mot denna ställer de filosofer som Heidegger, Merleau-Ponty och den sene Wittgenstein, som fäster uppmärksamhet vid handlandets fenomenologi, intuition och common sense. Men deras i sig berättigade reaktion mot atomismen skapar en dualism mellan människans analytiska och intuitiva förmågor och mellan naturvetenskap och samhällsvetenskap. Flyvbjerg uttrycker sig således som om en regel som kunniga utövare lär sig tillämpa ändamålsenligt i varierande yttre omständigheter skulle upplösas för att ersättas av ett suveränt bemästrande av alla situationer ”hinsides regelbaseret adfærd [sv. beteende]” (Flyvbjerg, 1991a, s. 38); ”kyndighed og ekspertise eksisterer kun [sv. endast] i kraft af kontekst” (a.a., s. 60). Men regeln måste fortfara att gälla i någon mening trots att den verksamhet den instruerar utförs intuitivt. Giddenska regler kunde karakteriseras som ett holistiskt uppfattat mönster och dito mall snarare än att som för Flyvbjerg (och Dreyfus och Dreyfus) utgöra en formaliserad representation av en verksamhet som tydligen avläses maskinligt för att reproducera ett beteendemönster ett till ett.

Hubert och Stuart Dreyfus diskuterar lika litet som Flyvbjerg problemet under beskrivningen abstraktions- eller begreppsbyggingsförmågan (Manicas, 1987, ss. 310–312), vilken innebär att situationer och handlingsmönster känns igen som de samma trots deras varierande former<sup>8</sup>, fastän deras term ”holistic similarity recognition” (Dreyfus & Dreyfus, 1986, s. 28) torde beskriva väsentligen samma problematik. Nybörjaren par excellence, småbarnet, *gestaltar* i varje fall också de regler det följer. Problemet åskådliggörs i följande i sig träffande beskrivning av upplevd handling:

*The expert driver becomes one with his car, and he experiences himself simply as driving, rather than as driving a car, just as, at other times, he certainly experiences himself as walking and not, as a small child might, as consciously and deliberately propelling his body forward.* (a.a., s. 30)

Man bör alltså ändå märka att även barnet följer regler i Giddens bemärkelse, nämligen genom en praktiskt medveten förnimmelse av hur man går tillväga då man får en oemotståndlig lust att stappla iväg.<sup>9</sup> Flyvbjerg tycks mena att nybörjare betar sig som robotar och därmed kan studeras naturvetenskapligt, medan rutinerade utövare, liksom de som sysslar med vardagsbestyr, inte kan bli föremål för sådana ”teoretiska” studier i och med deras intuition och förmåga att improvisera. Han beaktar då inte Giddens lärdom att mänsklig handling aldrig är blott mekaniskt, lagbundet beteende.

Slutligen kan man beträffande Foucault konstatera att Flyvbjerg redogör för hans tänkande omsorgsfullt och så vitt jag kan se i det stora hela korrekt, då han troget följer Dreyfus och Rabinows (1982) auktoritativa uttolkning, även om utläggningen hade vunnit på att koncentreras på en självständig diskussion av frågor kritiska för Ålborgsstudien. Flyvbjerg röjer ändå missförstånd bland annat då han redogör för *déchiffrement*, men ser idén som bakgrunden till att han ”er interesseret i at studere forholdet og styrkeforholdet mellem rationalitet og magt” (Flyvbjerg, 1991a, s. 97, min kursivering) eller då han uppfattar en teknisk bedömning med det uppenbara syftet att rationalisera ett redan fattat politiskt beslut som ”et sjældent klart eksempel på en rationalitet-magt relation à la Michel Foucault” (Flyvbjerg, 1991b, s. 76). Som Lapintie (2003, ss. 21–22) och Certomà (2015, s. 37) noterar är det ändå inte förenligt med en makt/kunskapsanalys att tänka sig en konflikt mellan makt och kunskap eller att planerarna skulle besitta fördomsfri, opartisk kunskap. Hela poängen med makt/kunskapsanalysen är att avfärda sådana möjligheter. En annan passus där Flyvbjergs formulering knappast är förenlig med Foucaults synsätt är en där han skriver att en arkeologisk analys kan fastställa, tydligen kontingent, att en praktik inte är rationell (Flyvbjerg, 1991a, s. 99). I själva verket är arkeologins idé inte att avgöra huruvida en praktik är rationell eller inte, utan abstraherar helt från denna frågeställning. Lika kontingent uppfattar han frågan om rationalitet kontra rationalisering: ”Måske [sv. kanske] viser rationalitet sig at være rationalisering, når den ses i kontekst af magt” (loc. cit.). Ur Foucaults synvinkel torde man ändå kunna ta för givet att det ingår maktrelaterade rationaliserande element i varje rationalitet.

Effekten av dessa teoretiska anomalier för själva studiens värde blir dock obetydlig. Den empiriska studien bevarar sina förtjänster även om bakgrundsteorin modifieras. Undersökningen kan ”räddas” genom att antingen rätta till lapsusen i förhållande till foucaultsk renlärighet eller ersätta bakgrundsteorin med en som harmonierar med Flyvbjergs implicita attityd.

### Varför är Foucault inte lösningen?

Det är knappast skäl att ifrågasätta de spännande möjligheter Foucaults tänkande öppnar för studier av maktens invävdhet i planeringskunskap eller arkitekturens disciplinerande mekanismer. Sätillvida är mitt ställningstagande mot sådan teori inte definitivt. Frågan är om stadsplaneringsproblematiken överlag påkallar ett sådant forskningsgrepp. Certomà (2015), som förespråkar en fullfjädrad foucaultsk analys, förklarar trots sin noggranna redogörelse för approachen inte hur den passar in på Ålborg-studien. Om man väljer Foucaults dekonstruktiva kritik till ledstjärna riskerar försök att ta på allvar stadspla-

neringen och kunskap av sociologisk-arkitektonisk art, såsom Jane Jacobs' och Jan Gehls, att te sig naiva.

Ett lika viktigt forskningsintresse som Foucaults subjekt- och befolkningsorienterade kontroll- och disciplineringsproblematik är varför principiellt samförståndspräglade mål inte uppnås. I stället för en analys som tenderar ifrågasätta stadsplaneringen generellt föredras här, utan överdriven blåögdhet, en teoretiskt mindre distanserad förklaringsmodell – om detta så betraktas som anammande av en planerarideologi (Yiftachel, 2001, ss. 252–254). Flyvbjergs beskrivning aktualiserar frågan om hur planeringen kan avhjälpa enskilda problem här och nu, vilket skapar en spänning i förhållande till Foucault (Certomà, 2015, ss. 27–28). Man måste då förstå skillnaden mellan helhetsrationalitet som kan tillämpas vid skrivbordet och politisk rationalitet som behövs för att genomdriva ett projekt (Marris, 2001, ss. 280–281), vilket implicerar en strategisk planeringsdimension.<sup>10</sup> Min frågeställning kan ändå belysas ur Foucaults perspektiv (dock något icke-foucaultskt), då makt/kunskapsmekanismer kan favorisera viss planeringskunskap (närmast teknisk-naturvetenskaplig och ekonomisk) och marginalisera annan (särskilt den ”dubiösa” humanvetenskapliga).

Fokuseringen på diskrepansen mellan festtalsdeklarationer och faktisk planläggning kan betraktas som en form av immanent kritik, som dock inte behöver förbinda behandlingen till kritiska teoretikers forskningsprojekt mer allmänt. I Ålborg-studien förefaller stadsplanerarna stegvis ha givit efter för de starka aktörerna, vilket slutligen resulterade i en fullständig deformation av det ursprungliga centrumförnyelseprojektet. Man kan då fråga sig hur det praktiska handlandet hänger samman med de uttalade målsättningarna och stadsplaneringskunskapen de bygger på. Just det gör Flyvbjerg (1991b, s. 319).

Även om skeendenas orimlighet i Ålborg tidvis blir uppenbar för åtminstone vissa deltagare och iakttagare, kommer Flyvbjergs undersökning att få en sprängkraftig insiktsskapande verkan genom att diskursivt lyfta fram praktiker som i aktörernas praktiskt medvetna fått passera mer eller mindre obemärkta. I mitt studieobjekt Helsingfors, där stadsplanerarmakt uppenbart finns att tillgå – frågan är hur och till vilken grad den är lierad med starka intressen –, förefaller det svårare att berätta en lika avslöjande historia. Om inga uppenbara oegentligheter står att finna, samtidigt som en stark stadsplaneringsinstitution fortlöpande förmår avstyra ett tidvis häftigt motstånd från boende- och miljöföreningar med hjälp av interaktionsprocedurer och expertargumentation, blir frågan om makt/kunskapsmekanismer i gengäld mer brännande än då maktmissbruket (efter ett avslöjande) tycks uppenbart.

Liksom Ålborgs tekniska förvaltning, där trafikplanerarna, då de ”sitter på budgettet har magten” (Flyvbjerg, 1991b, ss. 58–59), har Helsingfors stadsplanerings-

kontor (nuvarande stadsmiljösektorn) varit tudelat beträffande resurser och inflytande, men så den arkitektleda stadsplaneringen går i tåten. I motsats till stadsplaneringsprojekt, som normalt involverar kommunalt ägda greenfields och brownfields och har stort inflytande och starka resurser, har planeringen av etablerade stadsområden varit hänvisad till att reagera på markägares och utvecklarens initiativ på (stadsplaneringsmässigt svagt) ålborgskt-anglosaxiskt vis. Genom stadsplaneringens styrka, med stort inflytande samlat hos enskilda projektchefer, finns en potential till maktmissbruk av samma typ som i Ålborg, varvid tvivelaktiga utgångspunkter för planeringen tas för givna, avgöranden som i princip är politiska avpolitiserats med hänvisning till teknisk nödvändighet och vetenskapliga belägg reduceras till tolkningar, som får vika för stadsplanerarens suveräna helhetsbetraktelse. Liksom under ålborgska förhållanden kan sådana tendenser motverkas av en kritisk offentlighet (jfr Marris, 2001, s. 283). Så länge ingen lyckats genomskåda lika uppenbara missförhållanden som i Ålborg, återstår den möjligen ännu intressantare frågan om hur planeringens maktspekt vävs in i till synes – eller reellt – saklig beredning och planeringskunskap, liksom hur motstridigheter mellan olika slags professionell kunskap hanteras.

### Hur byta ut teoribygnadens fundament utan att radera undersökningen?

För att genomföra ett byte av Flyvbjergs teoribygnads grundval utan att undersökningen rasar samman, gäller det att företa vissa förberedelser. En poäng är att fastän bakgrundsteorins filosofisk-politiska utgångspunkter är av avgörande betydelse för samhällsvetenskaplig forskning, har ändå den metodologiska och metodiska nivån en viss självständighet eller robusthet som gör det möjligt att urskilja fakta delvis oberoende av teoretisk grundsyn. Så är fallet inte minst i Flyvbjergs studie som (enligt den engelska utgåvan) "leaves ample scope for readers to make varying interpretations and to draw diverse conclusions" (Flyvbjerg, 1998, s. 8). Sådana fakta kan dock utgöra relativa "brute facts", som det behövs en teoriram för att klargöra betydelsen av. Utan att ta ställning mot "grand theory", kan det intressanta innehållet i studien uppfattas ligga på en teoretisk mellannivå: metodiskt och delvis metodologiskt torde undersökningen vara pålitlig; det är de teoretisk-filosofiska tolkningarna som förefaller överilade och i varje fall inte förenliga med Foucault.

En första avklarande fråga (som kunde avvärja teoribytet eller försvara ett blott partiellt uppstöttande av Flyvbjergs slutsatser med annan teori) gäller huruvida Foucaults eget tänkande trots allt kan göras förenligt med Flyvbjergs tolkningar. En andra gäller huruvida Foucault kan förlikas med Giddens. En tredje gäller till vilka delar Flyvbjergs icke-foucaultska ståndpunkter passar

in under struktureringsteorin. Men om man vill ta vara på Erik Albæks (1992, s. 223) tanke att det just är föreningen av den empiriska och teoretiska undersökningen som är intressantast i Flyvbjergs studie, där Nietzsche, Foucault och Machiavelli så att säga lurar bakom varje ålborgskt gathörn (jfr Yiftachel, 2001, s. 252), bör struktureringsteorin inte bara tillåta hans tolkningar, utan tillföra den uttolkade empiriska studien något av vetenskapligt intresse.

Beträffande den första frågan handlar den avgörande oöverensstämmelsen mellan Flyvbjergs tolkning och Foucaults synsätt om huruvida rationaliteten eller kunskapen kan få vika för makten. Det ligger inte nära till hands att tillskriva den senare en sådan syn; snarare utgör den motsatsen till hans makt/kunskapsanalys. Ett resonemang kan ändå vara klagande. Foucaults tanke är att kunskap är av denna värld och skapats som vilka andra sociala produkter som helst. Således är den inte oberoende av de maktanknutna strategier som dess producenter utnyttjat för att driva olika intressen. Därmed bär kunskapen spår av tidigare intressekonflikter, strider och repression, som vinklar den, utan att det finns någon neutral bild av verkligheten. Det här är viktigt, för här tar Flyvbjerg upprepade gånger fel. Fastän en del till synes tvivelaktiga uttryck, såsom att det lokala bussbolaget inte är intresserat av hur "verkligheten i verkligheten hänger sammen" (Flyvbjerg, 1991b, s. 85) kan ges en acceptabel relativ tolkning och bara skenbart är av metafysisk karaktär, skriver han lika ofta som om betraktaren eller de studerade aktörerna hade tillgång till något slags objektiv referent, som Foucaults tänkande utesluter eller han minst sagt är ointresserad av.

Man kan ändå foucaultskt renlärigt säga något av det Flyvbjerg vill säga genom att iaktta större försiktighet. Det är klart att (icke-privilegerade) tjänstemän använder sig av sin kunskap och starka aktörer, i sammanhanget närmast företrädare för näringslivet, av sin och att bägge grupper, liksom Bengtsson (1999, s. 206) konstaterat, är rationella var på sitt sätt. Givet att de två (något relativa och situationsavhängiga) aktörskategorierna har sinsemellan avvikande utbildning, samhällelig position, intressen och mål kommer deras handlingsstrategier att skilja sig från varandra, men inte genom att den ena gruppens handling är rationell medan den andra gruppens inte är det och i stället präglas av maktbruk. Det stämmer också, som Flyvbjerg (1991b, ss. 82–86) beskriver, att behovet och nyttan av att bygga sin handling på ett dokumenterat kunskapsunderlag varierar för olika aktörer och i olika situationer: har man en svag position i en organisation eller aktörskonstellation, kan det enda sättet att göra sig gällande vara att argumentera sakligt för sin sak. Särskilt i vårt (för att tala med Giddens) institutionellt reflexiva samhälle finns ett socialt tryck, stött av institutionella arrangemang, att ta på allvar och antingen bemöta eller rätta sig efter

argument. Men att motparten, som har effektivare medel till sitt förfogande och vars professionella styrka inte ligger på det planeringstekniska området, i stället finner det opportunt att satsa på mobilisering av aktörsnätverk, kan inte sägas vara mindre rationellt. En sådan aktör behöver inte delta i en saklig diskussion om faktaunderlaget för ett beslut och löper dessutom risk att förlora en diskussion där professionell argumentation spelar en avgörande roll.

Om man skall hålla fast vid Foucault bör man erkänna att planerarnas kunskapsresurs har en egen rationalitet och genealogi som varken är entydigt objektiv eller fri från dominans och som ger dem (begränsad) makt. Omvänt har de starka aktörerna inte bara makt, utan också sofistikerad kunskap. Man kan utan irrlärighet säga att ett slags makt/kunskap eller dito strategi får ge vika för ett annat slags i kampen om Ålborg-projektets öde. Det här är helt normalt i Foucaults bistra värld (som kan vara vår, eller i varje fall en aspekt av den), där olika aktörsstrategier och diskursiva praktiker kolliderar, samverkar, motsäger varandra eller förenas, utan djupare mening eller något telos.

Aktör-struktur- och strukturingsproblematiken intar också en framträdande plats i Ålborgsstudien. Den kan också belysas ur Foucaults synvinkel, då medvetna aktörsstrategier ger upphov till reversibla maktspel mellan *mer eller mindre* jämbördiga parter som stöder sig på strukturellt förankrade diskursiva och icke-diskursiva praktiker, samtidigt som strategierna – enligt Foucault – i kombination eller konfrontation med andra strategier förlorar sin subjektiva förankring, om inte sin intentionalitet, för att ingå i ett strukturellt sammanhang som dispositiv med mera. Därmed sker ett slags strukturering där aktörernas strukturellt bestämda medvetna handling ger upphov till nya strukturer som bildar förutsättning för fortsatt handling. Då maktspelet i stället blir asymmetriskt eller övergår i dominans, tenderar aktörens (subjektets) roll, som den beskrivs av Foucault, att bli reaktiv, och övergå i en "bångstyrighet" som spjårnar emot disciplineringsförsök. I fallet Ålborg måste konstellationen ändå i och med alla aktörers proaktivitet förstås i enlighet med den första beskrivningen, trots att maktbalansen övervägande är skev till de näringsdrivandes fördel.

Det finns således vissa principiella möjligheter att sammanjämka Flyvbjergs tolkning av relationen mellan makt och kunskap med Foucaults, men mycket i Ålborgsstudien vittnar om ett forskningsintresse som avviker från Foucaults. Om man väljer det struktureringsteoretiska alternativet behöver man inte helt överge Foucault, då Giddens (1984, ss. 145–158) bland annat tagit intryck av Foucault just beträffande makttänkandet. Det är exempelvis klart för Giddens att makten inte bör hypostaseras, utan betraktas som en aspekt av all social handling och som tätt integrerad med kulturellt bestämda konstitutiva och normativa regler som aktörer följer då de tolkar världen och handlar. En generell strukturalistisk-

poststrukturalistisk influens som Foucault bidragit till är decentreringen av subjektet. Det här uppvägs hos Giddens av aktörens sofistikaion, men inte heller Foucaults subjekt är helt passiva i förhållande till de yttre krafter som formar och styr dem, fastän Giddens (1982, s. 222) rentav påstått att makten är den egentliga agenten hos Foucault.<sup>11</sup> I Ålborgsstudien är i varje fall aktörerna proaktiva snarare än i första hand utsatta för disciplineringsförsök.

Slutligen är frågan om Flyvbjergs tolkningar kan ges en struktureringsteoretisk innebörd. I och med att den struktureringsteoretiska approachens karaktär av potentialontologi (Cohen, 1989), är den neutral såtillvida att dess grundläggande begrepp inte ger någon fingervisning om hur makten mer bestämt verkar. På den metodologiska nivå som anknyter till ontologi snarare än metodik försöker också Giddens genom sin överordnade begreppsbyggnad styra forskningen i fruktbar riktning, bland annat genom att betona kontextens betydelse. Således förhindrar de förutsättningar som definieras av den tid och det rum där de sociala skeendena utspelar sig en direkt tillämpning av abstrakta och i värsta fall etnocentriska universella sociala lagar (jfr Bourdieu, 2000, om ekonomivetenskapen). Likaså har handlingens och interaktionens rumsliga och tidsmässiga sammanhang, givet kontextuella beteendenormer och det kulturellt avläsbara stadsrummets organisation, betydelse för handlingen och meningen som aktörerna ger den: en kyrka och en nattklubb eller en gågata på förmiddagen och på småtimmarna ger olika förutsättningar för meningsfullt eller acceptabelt beteende.

Sammanfattningsvis finns det sunda drag i Flyvbjergs behandling av makt och rationalitet som passar samman med både Foucault och Giddens. Vagheten i Flyvbjergs teoridiskussion underlättar ändå ett eklektiskt teoretiserande. Då kan de mer nyskapande djärva dragen i Foucaults och poststrukturalisters begreppsutveckling gå förlorade. Det samma gäller i förhållande till Habermas, som Flyvbjerg tar ställning mot i konflikten mellan de två och knyter till den idealistiska polen av förhållningssätt till planeringen.<sup>12</sup> Studien stimulerar förvisso till reflektion över olika generella problematiska aspekter av vårt samhälle och moderniteten, men implicerar inte något bestämt filosofiskt ställningstagande. Den kritiska frågan i den rekonstruktion av den teoretiska grunden för Ålborgsstudien som följer blir i varje fall om struktureringsteorin bara kan tillvarata Flyvbjergs resultat eller om den kan peka på något av teoretiskt intresse.

## Flyvbjergs studie i struktureringsteoretisk belysning

Giddens struktureringsteoretiska projekt strävar efter att överbrygga klyftor mellan hermeneutiska eller subjektfokuserade riktningar och funktionalistiska eller strukturalistiska. Han vill nedbryta dualismerna som dessa partiella



perspektiv producerat, såsom motsättningen mellan individ och samhälle, voluntarism och determinism eller handling och struktur. Vidare söker han begreppsliggöra aktör och struktur på ett sätt som tillåter en rekursiv-virtuell förståelse av samhällsreproduktionen och -transformationen, jämförbar med det som gäller för språket, där strukturen existerar endast i de moment den används. Detta utan att nedprioritera betydelsen av den socialt konstituerade aktörens kreativt kunniga handling eller den sociala miljöns möjliggörande och begränsande verkan. Ytterligare betonar struktureringsteorin kontextens betydelse, som bland annat innebär att tiden och rummet där de sociala skeendena utspelar sig blir centrala för samhällsvetenskapen. Diskussionen ovan har vittnat om beröringspunkter mellan Flyvbjergs redogörelse och Giddens tänkande i dessa avseenden.

Vad gäller aktörsperspektivet är det viktigt att Flyvbjerg motstår en historisk beskrivning som lägger större vikt vid betydelsefulla individer och händelser än den kulturella och strukturella bakgrunden, som vore förståelig med tanke på nyckelaktörernas faktiska betydelse för projektförloppet. Tvärtom porträtterar han dem på ett sätt som låter läsaren uppfatta deras positions- eller rollbestämda ståndpunkter samtidigt som han beskriver de sociala verksamhetsförutsättningarna så att agerandet blir begripligt, särskilt när det gäller stadsplanerarna, men också köpmännen. De senare bygger sin handling på affärsmannens fingertoppskänsla för goda verksamhetsförutsättningar samt på en föråldrad trafikplaneringsideologi. Fastän en växelverkan mellan aktörers aktiva handling och de strukturella förutsättningarna enligt beskrivningen ovan i princip även kan begreppsliggöras ur Foucaults perspektiv, är aktörernas nyskapande insats och frihetsgrader mer påtagliga hos Giddens.<sup>13</sup>

Aktörernas kunnskap är i struktureringsteorin främst knuten till det praktiskt medvetna. Ur handlingsflödet, som aktören fortlöpande iakttar, kan endast analytiskt-reflektivt "enskilda handlingar" särskiljas och handlingsförlopp distanseras från det vardagliga perspektivets självklarhet. Frågan om aktörernas grad av medvetenhet om och synvinkel på vad som försiggår aktualiseras under projektförloppet och i intervjuerna, där reflektion leder till att skeenden som aktörerna är väl förtrogna med på ett praktiskt plan plötsligt framstår i ett nytt ljus, vilket framkallar aha-upplevelser och i vissa fall får dem att handla mer strategiskt. Här kan struktureringstänkandet åter stötta upp Flyvbjergs redogörelse och teoretiskt fördjupa läsarens intuitiva förståelse av hur aktörerna kom att klarare uppfatta skeendet de var involverade i.

Det för Flyvbjerg centrala makt/kunskapsproblemet passar på ett allmänt och abstrakt plan in i en struktureringsteoretisk förståelse som en fråga om hur (kunskapsrelaterad) mening och (epistemiska) normer påverkas av mate-

riell-ekonomisk och politisk-auktoritativ makt såsom de formar aktörrepresentationerna eller de sociala praktikerna. Man kan då föga överraskande säga att köpmännens makt främst grundar sig på strukturkomponenterna materiella (allokativa) resurser, som även ger dem politiska (auktoritativa) resurser. Omvänt tilldelar samhällsorganisationen och stadsplanerarnas professionella kompetens dem i första hand auktoritativa resurser. Om man respekterar de basala struktureringssteoretiska "reglerande principerna" (Watkins, 1957) – som tillåter vissa och utesluter andra förklaringsgrunder – beträffande aktörernas och de strukturella förutsättningarnas teoretiskt sett likvärdiga betydelse, kan man ändå följa Foucault en bit på väg för att mer specifikt greppa hur makten formar kunskapen.

Maktteoretiskt är det i alla fall viktigt att de giddenska resurserna endast analytiskt kan avskiljas från de övriga strukturkomponenterna, nämligen konstitutiva (meningskonstituerande) och normativa regler, som alla beskriver dimensioner av (aktörers gestaltningar av) den sociala miljön. Därmed innebär den resursanknutna maktaspekten att det aktörerna kan föreställa sig som materiellt och socialt görligt implicit kommer att avspegla sig i vad som uppfattas som meningsfullt eller moraliskt acceptabelt. Tendensen att handla konventionellt och därmed oreflekterat reproducera maktförhållanden blir förstäelig även av upprepningens konstituerande betydelse för grundtryggheten och det sociala livets begriplighet. Man kan inte hela tiden ifrågasätta alla aspekter av tillvaron och det krävs reflektion för att prioritera vilka det är värt att fokusera på.

Kontextualiteten aktualiseras i hur den beskrivna vardagliga handlingen bestäms i tid och rum av de förutsättningar som de skiftande handlingsmiljöerna omedelbart erbjuder på olika tidpunkter. Men det sker också i inramningen av projektet (dess möjlighetsförutsättningar och uppkomst) och i hur olika mer överordnade tidsmässiga och geografiska dimensioner griper in i de dagliga skeendena. Flyvbjerg försöker ringa in den mentalitet som gör staden mottaglig för intryck utifrån och till en föregångare inom trafik- och stadsplaneringen och nämner faktiskt då Giddens anammande av Annales-skolans begrepp "longue durée" (liksom begreppet "time-space edges"), som Flyvbjerg själv använder för att begripliggöra det djupt institutionaliserade ålborgska köpmannaväldet<sup>14</sup>, medan han bland annat hänvisar till ekonomiska konjunkturer för att förklara episoder i projektförloppet. Det geografiska aktualiseras i Ålborg som giddensk scen (eng. locale) för handlingen samt i stadens och det aktuella innerstadsområdets "regionalisering", där tids- och rumsdimensionen ingår. Det första begreppet innebär att Ålborg som verksamhetsmiljö präglades av särskilda institutioner, symboler och övriga ramar som gjorde bestämda

handlingsmönster meningsfulla och möjliga. Det andra begreppet beskriver projektområdets uppdelning och hur det som helhet och dess delar användes över tid (t.ex. bilade välbärgade in från förstäderna för att arbeta, handla och fördriva tiden). Sammanfattningsvis klargör Flyvbjerg att Ålborg-projektet inte kan förstås som isolerat från dess historiska förutsättningar och samhällsutvecklingen samtidigt som aktörerna hela tiden aktivt griper in i skeendena och omformar förutsättningarna för fortsatt handling.

Lärdom att dra ur en välskriven men teoretiskt illa tolkad berättelse

Mina senkomna reflektioner kring Flyvbjergs Ålborgsstudie kan tolkas så att hans arbete bevarar sin aktualitet som inspiration för empiriska studier, men även som en uppmaning till forskarsamfundet att ta ställning till forskningens teoretisk-filosofiska grunder. Beträffande den första dygden är det viktigt att stadsplaneringsforskningen lyckas greppa planeringens arkitektoniska aspekt lika konkret som Flyvbjerg greppar trafikplaneringens och planeringsprocessens, och detta på ett sätt som – liksom Flyvbjerg de facto gör – tar planeringskunskapen på allvar. Här ter sig Foucaults etos problematiskt. Beträffande den andra dygden har det förlegade scientistiska ideal och den dualism mellan det diskursivt och praktiskt medvetna samt mellan natur- och samhällsvetenskaper som Flyvbjergs syn implicerar kritiserats. Hans övergripande tema, modernitet, där han bland annat kontrasterar Habermas och Foucault, har däremot inte diskuterats ingående. Dels hade detta krävt ett ambitiösare grepp som gjort en redan krävande analys ohanterlig, dels finns det mer att hämta i den empiriska studien.

En planeringsteoretisk dispyt där motparterna beskyller varandra för habermasiansk idealism respektive foucaultsk cynism förefaller mig i varje fall ofruktbar. Flera av diskussionsbidragen syftar också till en förmedling mellan klassisk rationalism och posttänkande, då skribenterna uppfattar att Flyvbjerg överdriver skillnaderna mellan dessa och själv inplaceras sig mellan dem på ett oklart och motstridigt sätt. Struktureringstänkandet är värdefullt genom dess syntetiska strävan utifrån en tvärvetenskaplig diskussion. Slutsatsen är att en stor del av Flyvbjergs provocerande formuleringar kan omskrivas i teoretiskt respektabelt språk. Däremot måste många av hans vetenskapsteoretiska och filosofiska tolkningar överges.

Den kursoriska genomgången av Flyvbjergs empiriska undersökning antyder att en struktureringsteoretisk förståelse av den är möjlig och inte teoretiskt ointressantare än den foucaultska referensramen. En fråga som återstår är hur mer konsekvent foucaultsk planeringsforskning i Flyvbjergs anda skulle se ut

och hur den skulle förhålla sig till målsättningen att genom stadsplanering skapa en socialt fungerande och miljövänlig stad. Med andra ord hänger frågan samman med var man anser att stadsplaneringskritiken först och främst bör sättas in och av vilken anledning, en fråga som inte bara kan bygga på vetenskapens interna utveckling eller epistemiska värden.

Om det ur stadsplaneringsforskningens synvinkel finns andra svagheter i Flyvbjergs studie än de teoretiska, så menar jag de är de som Yiftachel (2001, s. 252) ser som en styrka, nämligen att han stiger ut ur planeringens inre värld för att analysera den som ett politiskt fenomen. Detta är dock en allmänsamhällsvetenskaplig uppgift. Även om planeringsforskningen typiskt, som Yiftachel hävdar, skulle fråga sig hur planeringen kan göras bättre, känner jag inte igen påståendet att den intresserar sig för hur städer kan göras bättre. Just detta har planeringsteorin avstått från med sin procedurrella vändning sedan decennieskiftet mellan 1960- och 1970-talet (Taylor, 1998). Yiftachel (2001; Peattie 2001, s. 257) urskiljer således två tolkningar av vad (samtida) planeringsteori innebär: ”förbättring” av planeringen och (distanserat samhällsvetenskapliga) studier av dess roll i den sociala produktionen av rummet. Dess funktion som urban design-teori nämns inte. Genom att arkitekturen tidigt föll bort ur Ålborgsprojektet och trafiklösningarna som de presenteras i stor utsträckning är politiska frågor, handlar Ålborgsstudien relativt litet om stadsplanering som sådan.

## Konklusioner

Det synes råda samförstånd om värdet av Ålborgsstudien som empirisk studie, medan åtskilliga kommentatorer funnit Flyvbjergs teoretisk-filosofiska slutsatser svårare att acceptera på grund av begreppsliga oklarheter. Enstaka kritiker har påtalat hans missförstånd av Foucault, men har lika litet som de mer allmänna kritikerna gått in på andra problem med hans vetenskaps- och handlingsteoretiska syn. De har inte heller förklarat hur den ålborgska stadsplaneringsprocessen kunde analyseras alltigenom foucaultskt för att utveckla den eller skapa en bättre stad. Giddens struktureringsteori torde som ett syntetiserande projekt även i förhållande till de inre spänningarna mellan rationalism och post-tänkande i Flyvbjergs redogörelse fungera som ett fruktbart och någorlunda neutralt alternativ.

### LITTERATUR

- Adcock, R. (2009). Making Making Social Science Matter Matter to Us. *Journal of Theoretical Politics*, 21(1), 97–112. DOI: 10.1177/0951629808097285.
- Albæk, E. (1992). Bent Flyvbjerg, Rationalitet og magt. Det konkrètes videnskab [Recension]. *Politica*, 24(2), 221–225.
- Bengtsson, B. (1999). Book Review – B. Flyvbjerg (1998): *Rationality and Power. Democracy in Practice* [Recension]. *Housing, Theory and Society*, 16(4), 204–207. DOI: 10.1080/14036099950149938.

- Bhaskar, R. (1979). *The Possibility of Naturalism. A Philosophical Critique of the Contemporary Human Sciences*. Brighton: Harvester Press.
- Bourdieu, P. (2000). *Les structures sociales de l'économie*. Paris: Seuil.
- Bryant, C. (1992): Sociology without Philosophy? The Case of Giddens's Structuration Theory. *Sociological Theory*, 10(2), 137–149.
- Certomà, C. (2015). Expanding the 'dark side of planning': Governmentality and biopolitics in urban garden planning. *Planning Theory*, 14(1), 23–43. DOI: 10.1177/1473095213506202.
- Clark, J., Modgil, J. & Modgil, S. (red.), *Anthony Giddens: Consensus and Controversy*. London: The Falmer Press.
- Cohen, I. (1989). *Structuration Theory: Anthony Giddens and the constitution of social life*. London: Macmillan.
- Cohen, I. (1990). Structuration Theory and Social Order. Five Issues in Brief. I Clark m.fl.
- Dreyfus, H. & Dreyfus S., med Athanasiou, T. (1986). *Mind over Machine: the power of human intuition and expertise in the era of the computer*. Oxford: Blackwell.
- Dreyfus, H. & Rabinow, P. (1982). *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*. Brighton: Harvester.
- Eckerberg, K. (1992). Bent Flyvbjerg: Rationalitet og magt. Litteraturgranskning. *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 95(4), 398–400.
- Editorial (2001). [redaktionell artikel] *International Planning Studies*, 6(3), 245–247.
- Faludi, A. & van der Valk, A. (2001). Rationality and Power: An Unreconstructed Rationalist's Echo. *International Planning Studies*, 6(3), 271–278. DOI: 10.1080/13563470124817.
- Fainstein, S. & DeFilippis, J. (2016). *Readings in Planning Theory*. 4:e upplagan. New York: Wiley.
- Flyvbjerg, B. (1991a). *Rationalitet og magt. Band 1: Det konkrete videnskab*. Köpenhamn: Akademisk forlag.
- Flyvbjerg, B. (1991b). *Rationalitet og magt. Band 2: Et case-baseret studie af planlægning, politik og modernitet*. Köpenhamn: Akademisk forlag.
- Flyvbjerg, B. (1998). *Rationality and Power: Democracy in Practice*. Chicago: University of Chicago Press.
- Flyvbjerg, B. (2001). Beyond the Limits of Planning Theory: Response to My Critics. Planning Theory Symposium. *International Planning Studies*, 6(3), 285–292. DOI: 10.1080/13563470120069706.
- Forester, J. (1989). *Planning in the Face of Power*. Berkeley: University of California Press.
- Forester, J. (2001). An Instructive Case-study Hampered by Theoretical Puzzles: Critical Comments on Flyvbjerg's Rationality and Power. *International Planning Studies*, 6(3), 263–270. DOI: 10.1080/13563470120069705.
- Foucault, M. (1975). *Surveiller et punir. Naissance de la prison*. Paris: Gallimard.
- Foucault, M. (1976). *Histoire de la sexualité. Band 1. La volonté de savoir*. Paris: Gallimard.
- Foucault, M. (1982). *Afterword: The Subject and Power*, 208–226. I Dreyfus, H. & Rabinow, P.
- Foucault, M. (1994a [1979]). *Naissance de la biopolitique*, 818–825. I Dits et écrits 1954–1988. Vol. III. 1976–1979. Paris: Gallimard.
- Foucault, M. (1994b [1983]). *Structuralisme et poststructuralisme*, 818–825. I Dits et écrits 1954–1988. Vol. IV. 1980–1988. Paris: Gallimard.
- Franzén, M. (1999). Bent Flyvbjerg: Rationality and Power: Democracy in Practice [Recension]. *European Societies*, 1, 127–130.
- Giddens, A. (1976). *New Rules of Sociological Method: A Positive Critique of interpretative Sociologies*. London: Hutchinson.
- Giddens, A. (1979). *Central Problems in Social Theory: Action, Structure and Contradiction in Social Analysis*. London: Macmillan.
- Giddens, A. (1982). *Profiles and Critiques in Social Theory*. Berkeley & Los Angeles: California University Press.
- Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1998). *Conversations with Anthony Giddens: Making Sense of Modernity*. Anthony Giddens & Christopher Pierson. Cambridge: Polity Press.
- Gregory, D. (1990). *Grand Maps of History: Structuration Theory and Social Change*. I Clark m.fl.
- Habermas, J. (1994). *Faktizität und Geltung*. 4:e rev. uppl. Frankfurt: Suhrkamp.
- Lapintie, K. (2003). Suunnittelun paradigman muutokset ja tieto/valta. *Yhdyskuntasuunnittelu*, 41(2), 9–25.

- Lapintie, K. (2010). Voittaako valta järjen? Tieto ja valta kaupunkikehityksessä. I P. Pietikäinen (red.), *Valta Suomessa*. Helsingfors: Gaudeamus.
- Larsson, J. (2005). Ordalek och styrningskonst. *Historisk tidskrift*, 125(3), 441–449.
- Manicas, P. (1987). *A History and Philosophy of the Social Sciences*. Oxford: Basil Blackwell.
- Marris, P. (2001). On Rationality and Democracy. *International Planning Studies*, 6(3), 279–284. DOI: 10.1080/13563470120069698.
- Metzger, J., Soneryd, L. & Tamm Hallström, K. (2017). 'Power' is that which remains to be explained: Dispelling the ominous dark matter of critical planning studies. *Planning Theory*, 16(2), 203–222. DOI: 10.1177/1473095215622502.
- Månson, P. (red.) (2010). *Moderna samhällsteorier: Traditioner, riktningar, teoretiker*. 8 uppl. Stockholm: Norstedt.
- Parkatti, J. (2007). *Anthony Giddens struktureringsteori och dess betydelse för diskussionen om metodologisk individualism kontra holism*. Avhandling pro gradu. Statsvetenskapliga fakulteten. Institutionen för praktisk filosofi. Helsingfors: Helsingfors universitet. <http://hdl.handle.net/10138/11518>.
- Peattie, L. (2001). Theorizing Planning: Some Comments on Flyvbjerg's Rationality and Power. *International Planning Studies*, 6(3), 257–262. DOI: 10.1080/713672898.
- Premfors, R. (1999). Bent Flyvbjerg: Rationality and Power. Democracy in Practice, Chicago & London: The University of Chicago Press, 1998, 290 pp. Bokrecension. Ss. 371–372 i *Scandinavian Political Studies*, 22(4).
- Schmidt-Thomé, K. & Mäntyselkä, R. (2014). Interplay of power and learning in planning processes: A dynamic view. *Planning Theory*, 13(2), 115–135. DOI: 10.1177/1473095213490302.
- Sintonen, M. (1986). Positivismi. I Niiniluoto, I. & Saarinen, E. *Vuosisatamme filosofia*, 1–39. Borgå: Werner Söderström.
- Taylor, N. (1998). *Urban Planning Theory Since 1945*. London: Sage. DOI: 10.4135/9781446218648.
- Watkins, J.W.N. (1957). Historical Explanations un the Social Sciences. *British Journal for the Philosophy of Science*, 8(30), 104–117.
- Yiftachel, O. (2001). Can Theory be Liberated from Professional Constraints? On Rationality and Explanatory Power in Flyvbjerg's Rationality and Power. *International Planning Studies*, 6(3), 251–255. DOI: 10.1080/713672902.

## ENDNOTES

- 1 Yiftachel (2001, s. 253) menar att "Flyvbjerg's book sets the most articulate and poignant challenge yet to the leading communicative-pragmatic approach". Enligt Fainstein och DeFilippis (2016, s. 13) har Ålborgsstudien förändrat maktförståelsen inom planeringsteori, medan Schmidt-Thomé och Mäntyselä (2014) hävdar att "since Flyvbjerg's (1998) groundbreaking Aalborg case study, the Foucauldian approach has been gaining the upper hand". Metzger m.fl. (2017, s. 206), som hänvisar till de föregående, skriver: "There are obviously many variants of Foucauldian planning studies; however, Bent Flyvbjerg's (1998) *Rationality and Power: Democracy in Practice* appears to have become something of a magnum opus of this tradition of scholarship".
- 2 Dessa influenser, som redan präglade den ursprungliga danskspråkiga Ålborgsstudien (Flyvbjergs doktorsavhandling), har stärkts i den engelskspråkiga versionen. Premfors (1999, s. 371) skriver att "the careful reader [...] will no doubt observe some [...] developments. Foucault is still an undisputed hero of the story, but Nietzsche has entered the scene in a much more prominent role. And second-order hero Aristotle from the dissertation has now been outmaneuvered by Machiavelli.
- 3 Foucault (1994, ss. 446–447) säger sig inte förstå beteckningarna poststrukturalism och postmodernism.
- 4 Således påpekar Forester (2001, s. 268) att Flyvbjerg de facto även tillämpar en habermasiansk analys.
- 5 Forester (2001, s. 265) konstaterar dock att exempelvis kritisk teori även beskriver generella problem, såsom ojämlikhet.
- 6 En sådan tolkning förkastas av Ira Cohen (1990, s. 34) och Derek Gregory (1990, s. 220).
- 7 Flyvbjerg (1991a, s. 70) skriver t.ex. att den logiska positivismens höjdpunkt inföll under 1950- och 1960-talet, medan Matti Sintonen (1986, s. 1; jfr Manicas, 1987, s. 243) påpekar att läran egentligen existerade bara under 1920- och 1930-talet. Är det den empiriska förekomsten av hållningar bland (vilka som helst) vetenskapare eller ståndpunkternas vetenskapliga berättigande som är relevant? Hur avgränsas vetenskapssamfundet vid dylika avgöranden? (Jfr debatten om var vetenskapen står beträffande klimatförändringen.)
- 8 Abstrakt beskrivet kan följandet av instruktioner exakt motsvara inlärd regler ett till ett, medan en detaljerad beskrivning påvisar intuition och improvisation. Här aktualiseras problemet med multipla realiseringar: "en och samma" handling kan utföras på otaliga sätt. Och exempelvis militär exercis, avsedd att uppnå största möjliga maskinlikhet och exakt följande av instruktionerna, kräver mycken rutin och skicklighet.
- 9 Inte all tyst kunnskap låter sig överföras till det diskursiva medvetna. Giddens (1979, ss. 4, 44) tolkning av Wittgensteins "wovon man nicht sprechen kann ...", enligt vilken det som inte kan sägas måste göras, passar in på aktivitet styrd av gehör, bollsinn e.d. Om man däremot t.ex. förnimmer att någon har det svårt utan att tyckas kunna sätta ord på det, stämmer åter Giddens antagande att det saknas en principiell barriär för att diskursivt varsebli och uttrycka det man bemästrar praktiskt (a.a., s. 57). – Brøderna Dreyfus påpekar intressant nog att upphöjandet av varseblivningen till det diskursiva medvetna kan störa handlandet.
- 10 Peter Marris (2001) klargör att vårt demokratiska samhälle i viss utsträckning är dömt till det som ur ett helhetsperspektiv kan te sig som irrationalitet, eftersom varje helhetsmässig rationalitet måste stå sig genom beslutsprocesser där politisk rationalitet är utslagsgivande. Ur foucaultskt-poststrukturalistiskt perspektiv kunde tilläggas att varje helhetsrationalitet, som måste utgå sig för att försvara allmänintresset, bygger på makt/kunskap och hegemoniska diskurser.
- 11 Detta är kanske snarast att uppfatta som en varning för Foucaults läsare för en tendens hos denne. Således menar Giddens (1998, s. 148) i ett annat sammanhang att Foucaults syn på kroppen som "acted upon rather than acting" skall uppfattas som ett strategiskt val av perspektiv.
- 12 Mats Franzén (1999, s. 129) konstaterar att orden med vilka Flyvbjerg avslutar den engelska versionen av sitt verk, "Instead of thinking of modernity and democracy as rational means of dissolving power, we need to see them as practical attempts at regulating power and domination" resonerar starkt med Habermas (1994) teoretisering av demokratin i *Faktizität und Geltung*.
- 13 Denna frihet inskränks och begripliggörs åter av Bourdieu utan nedvärdering av aktörernas sofistikerade, då han lyfter fram struktureringsens biografiska verkan genom ett motståndskraftigt habitus, karakteriserat av hysteresis, som kan resultera i att aktörens ingrodda tänkesätt och handlingsmönster inte längre passar in i en förändrad social miljö.
- 14 Man kan dock i Foucaults genealogiska anda fråga sig om köpmannaväldet haft en entydig identitet över tid och hur detta borgar för dess styrka. Denna kritik har också riktats mot Giddens: en förankring i tid garanterar inte att en praktik är betydelsefull. Bo Bengtsson (1999, s. 205) finner Flyvbjergs hänvisning till Ålborgs historiskt starka köpmannaväld som förklaring till Ålborg-projektets öde föga övertygande.